

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

„Őszi csodák”

Szövegépítő alakzatok két Reményik Sándor-versben*

1. Reményik Sándor 1934. szeptember végén, illetve október elején született két versét (Reményik ÖM. 1: 604–605, 603–604) választottam elemzésre. Életének fordulópontján, több hétig tartó kínzó betegség után vall bennük a költő megújult életéről és alkotókedvéről. Mindkét költemény megformálásában a szövegépítő alakzatoké az elsődleges szerep.

Vízválasztó

Ha kegyelmesen úgy tetszik Neked,
Sorsom vagy Istenem,
Hogy e mostani megpróbáltatásom
Vízválasztó legyen,
Amelynek kopár hegytaraján túl
Eztáni életem
Új forrása ered:
Legyen, kérlek, e forrás
Mélyebbről fakadó,
Nem magának-való
Tisztultabb szeretet.
Legyen e tiszta nedv
Felbuzgó munkakedv,
Önzetlenebb erő,
Malmot hajtó patak,
Szolgáló akarat,
Sziklából feltörő.

Ha kegyelmesen úgy tetszik Neked,
Sorsom vagy Istenem,
Hogy e mostani megpróbáltatás
Vízválasztóm legyen,
Amelyen túljutva
Egészen más a táj –:
Hadd mosolyogjak én
Azon is, ami fáj.
Azon is, ami e
Világban vaksötét,

* A 75 éve elhunyt Reményik Sándor emlékére.

Fáklyavivő legyek,
Míg tart e furcsa lét.

Legyek összeszedett,
Szelíden is kemény,
S hogy ne ítéltessem,
Mégse ítéljek én,
Nevessek a világ
Játékai felett,
De ez a nevetés
Legyen egy ölelés,
Amellyel mindenkit
Magamhoz ölelek.

Elmúlik a világ
És játéka is,
Még kívánsága is,
Szél szórja szét a színes szavakat.
De sorsom lényegének,
De lelke Istenének
Beszéde megmarad.

Őszi csodák

Dr. Filep Gyulának

Ülve a karosszékben,
Ma legelőször néztem
Szemközt az utcasort.
A tekintetem rátévedt egy fára:
Nini még most sem sárga,
Zöldnek tartotta meg
Szép reménység-ruhában
Az, aki megtarthat mindenedet.
És én is élek,
És én is élek
S megvannak mind, akiket szeretek.
S e nekem-láthatatlan tündér-őszben
Eljönnek hozzám az őszi csodák:
Másodsor borulnak tündér-virágba
S hoznak pici, fanyar, fura gyümölcsöt
Az almafák.
S a drága földön, nem is olyan messze
Másodsor érett meg most a cseresznye.
Az elnyílt őszi-kikerics helyén,
Őszi bánat és lila gyász után,

Októberi dombok oldalain
 Pompázik a tavaszi kankalin.
 Rügyet bont minden ág
 S belőlem is szinte nap nap után
 Kihajt egy vers-virág.
 S ki tudja, még mi lesz?
 Lehet, hogy a közelgő karácsonnyal
 Zúgni fogok erdőkkel egyetemben
 Lombkoronás, orgonás áhitattal.

Ülve a karosszékben,
 Ma legelőször néztem
 Szemközt az utcasort.
 Az utcasor felett
 Egy színes felleget.
 A szemem újból rátévedt a fára,
 A reménységben megtartott fára, –
 S akkor gáttalanul,
 Feltarthatatlanul,
 Elbírhatatlanul
 Robbant ki szívemből a hála.

2. Az 1934. szeptember 27-i, *Vízválasztó* című költemény fohász formájában megfogalmazott kérések láncolatából épül fel. A vers négy egyenlőtlen hosszúságú, 17+12+10+7 soros versszakból áll. Az első tizenhét soros versszak a versszöveg témastrófájának tekinthető, amennyiben első négy sora szinte szó szerint ismétlődik a második versszak elején, utolsó tíz sorának sajátos könyörgésszerkezete pedig a harmadik versszakban önállósulva tér vissza. Ez az önálló versszakba tördelt könyörgés így még inkább kiemeli a kérések, könyörgések központi szövegformáló szerepét. A legrövidebb, mindössze hétsoros negyedik versszak pedig sajátos ellentéttel cáfol rá a vers előző részeiben megfogalmazottakra.

Az első négy sor visszatérése a makrokompozíció szintjén 17/29 arányban tagolja a költeményt. Ez a tagolás a soralapú negatív aranymetszés 18/28 arányával majdnem pontosan megegyezik (az aranymetszés fogalmáról l. MÓZES 2008: 126–127). Az először elhangzó négy sor a szenvedés mélységeiből feltörő kiáltás, amely egyben a gondviselésbe vetett feltétlen bizalomról is árulkodik:

Ha kegyelmesen úgy tetszik Neked,
 Sorsom vagy Istenem,
 Hogy e mostani megpróbáltatásom
 Vízválasztó legyen,

A vers második részében a szinte szó szerint megismételt négy sorban két kisebb változásra figyelhetünk fel. A *megpróbáltatásom* helyett *megpróbáltatás*, a *vízválasztó* helyett pedig *vízválasztóm* szerepel:

Ha kegyelmesen úgy tetszik Neked,
 Sorsom vagy Istenem,

Hogy e mostani megpróbáltatás
Vízválasztóm legyen,

Az egyes szám első személyre utaló birtokos személyjel tehát hol a *megpróbáltatás*, hol pedig a *vízválasztó* szavakhoz kapcsolódik, ezzel is jelezve, hogy mindkét szó-nak kulcsszerepet szán a költő. Valójában a két fogalom metaforikus azonosításán alapul maga a kérés. Amint a természetben a vízválasztó két vízgyűjtő terület választóvonalá, rendszerint egy hegyvonulat, a lírai alany esetében a szörnyű betegség próbatétele az a választóvonal, amely a régi és az új életet választhatja el egymástól. Az első részben az életmegújulást hozó új forrás milyenségére, szeretetből fakadó voltára, a második részben már kimondottan magára a lírai énrre, megváltozott életszemléletére, magatartására vonatkoznak a kérések. A címként is kiemelt *vízválasztó* szó a szintén megismételt *forrás* szóval együtt válik mintegy a megtisztulás, az újjászületés sugalmazójává.

Az első négy sort követően, a költő pontosítja a *vízválasztó*-ra vonatkozó elvárásokat, tovább építve a sajátos metaforikus képet, amely a szó elsődleges jelentéséből meg-őrzi az új élet reményével kecsegtető természeti látványt is:

Amelynek kopár hegytaraján túl
Eztáni életem
Új forrása ered:

Majd a *legyen* felszólító módú ige anaforikus ismétlésével nyomatékosított kérések sorakoznak, amelyeket a művészi jelzők halmozása tesz még érzékletesebbé. A tíz rövid sorból álló szövegrészben a lírai én új, életadó forrásért, tisztultabb szeretetért, munkaked-vert, önzetlen erővel szolgáló akarattért könyörög:

Legyen, kérlek, e forrás
Mélyebbről fakadó,
Nem magának-való
Tisztultabb szeretet.
Legyen e tiszta nedv
Felbuzgó munkakedv,
Önzetlenebb erő,
Malmot hajtó patak,
Szolgáló akarat,
Sziklából feltörő.

A versnek a második szakasszal kezdődő második része a negatív aranymetszés ará-nyosságai szabályainak megfelelően hosszabb. A felszólító módú igével induló, itt is tíz rövid sorból álló kérést, könyörgést a megpróbáltatáson túljutó lírai én egész életszemlé-letének megváltozására irányuló kérés vezeti be, amely a fájdalmak közepette is bizakodó derűt, a világ sötétjében is fényt árasztó jelenlétet igényel:

Amelyen túljutva
Egészen más a táj –:
Hadd mosolyogjak én
Azon is, ami fáj.

Azon is, ami e
Világban vaksötét,
Fáklyavivő legyek,
Míg tart e furcsa lét.

Ezek után következnek a *legyek* felszólítással induló, immár önálló versszakba tördelt, tízsoros könyörgő szövegrész, amely az első versszak utolsó tíz sorának szerkezetét követi. Itt a *legyen* kezdetű, előző tízsoros szövegrészhez képest a *legyek* egyes szám első személyre utaló igei személyragja fokozottan a lírai énre, a lírai én önmagához és másokhoz való viszonyulására irányítja a figyelmet:

Legyek összeszedett,
Szelíden is kemény,
S hogy ne ítéltessem,
Mégse ítéljek én,
Nevessek a világ
Játékai felett,
De ez a nevetés
Legyen egy ölelés,
Amellyel mindenkit
Magamhoz ölelek.

A vers zárlatát alkotó negyedik, szintén önállósult, mindössze hétsoros versszak viszont egyfajta ellentétet sugallva a kérések, könyörgések fölöslegességét hangsúlyozza, hiszen a világ, kívánságaival együtt, amúgy is elmúlik:

Elmúlik a világ
És játékai is,
Még kívánsága is,
Szél szórja szét a színes szavakat.
De sorsom lényegének,
De lelke Istenének
Beszéde megmarad.

A *Szél szórja szét a színes szavakat* sorban az ötszörös alliteráció egyrészt a szél fu-vallatát, másrészt pedig a fájdalmas lemondás szisszenetét is érzékelteti. Az anaforikusan megismételt *de* kötőszó és az ismétlődő birtokos jelzős szerkezet pedig, amely egyfajta megerősítő fokozást is rejt magában, annak a szükségességét emeli ki, hogy a szavaival együtt porrá váló ember bízni tudjon abban, hogy Isten éltető szava megtartja őt.

Ha nemcsak a negatív, hanem a költeményt 28/18 arányban tagoló pozitív aranymetszést is számításba vesszük, kiténik, hogy a két aranymetszés közrefogja a 18–29. sort. Ez a 12 sor, amely voltaképpen a vers második szakaszával azonos, így a vers szimmetriatengelyét alkotja:

Ha kegyelmesen úgy tetszik Neked,
Sorsom vagy Istenem,
Hogy e mostani megpróbáltatás

Vízválasztóm legyen,
Amelyen túljutva
Egészen más a táj –:
Hadd mosolyogjak én
Azon is, ami fáj.
Azon is, ami e
Világban vaksötét,
Fáklyavivó legyek,
Míg tart e furcsa lét.

A vers szimmetriatengelyén elhelyezkedő szövegrész domborítja ki, hogy az ember életét megpróbáltatások és fájdalmak közepette is bevilágító fény egyik fáklyavivője a lírai alany lehet.

3. Ismétlésre épül az 1934. október 11-i, *Őszi csodák* című vers is, amely a betegségből felgyógyult lírai én háláját szólaltatja meg. A hála szavai az őt kezelő dr. Filep Gyula professzornak, kórházigazgatónak is szólnak, hiszen a verset a költő neki ajánlja.

Két, egyenlőtlen hosszúságú szakaszból épül a költemény. Az első versszak 29, a második mindössze 11 soros. Az első szakasz első három sora szó szerint ismétlődik a második versszak bevezetésében.

Helyzetképpel indul a vers. A már gyógyulófélben lévő lírai én a karosszékben ülve, betegsége után először tekint ki az ablakon, és felfigyel a természet csodáira:

Ülve a karosszékben,
Ma legelőször néztem
Szemközt az utcasort.
A tekintetem rátévedt egy fára:
Nini még most sem sárga,
Zöldnek tartotta meg
Szép reménység-ruhában
Az, aki megtarthat mindeneket.

A hirtelen felismerést és rácsodálkozást kifejező *nini* rámutató szócska, miközben a látványra irányítja a figyelmet, egyben belopja az időt is a térbe: *Nini még most sem sárga*, azaz ilyenkor már sárgulni szoktak a falevelek, hiszen ősz van, és csoda, hogy még mindig zöldek. A természet csodája a lírai én életének csodáját asszociálja:

És én is élek,
És én is élek
S megvannak mind, akiket szeretek.

A természet és a lírai én élethelyzetének párhuzamát izgatott, boldog felkiáltásként hangzó három sor érzékelteti. Ismétlődő kapcsolatos kötőszók, teljes sorismétlés, valamint a *S megvannak mind, akiket szeretek* sor egybecsengése *Az, aki megtarthat mindeneket* sorral juttatja kifejezésre a felismerést, hogy a gondviselés kegyelme a természet csodájára és a lírai én élethelyzetére egyként kiterjed.

Az első versszak második szerkezeti egységében a természet újabb csodáinak látomászerű felsorolása következik. Az őszi tavaszi hangulatot áraszt, újra virágba borulnak a fák, másodszer érik a gyümölcs, s pompázik sok-sok virág:

Másodszer borulnak tündér-virágba
 [...]

Az almafák.
 [...]

Másodszer érett meg most a cseresznye.
 [...]

Októberi dombok oldalain
 Pompázik a tavaszi kankalin.
 Rügyet bont minden ág

Az igei szerkezetekből dinamizmus és pozitív hangulat árad. Bár az októberhez általában az elmúlás hangulata társul, itt mégis a tavaszt, az újjászületést, a reményt, a rügyfakadást, a virágzást jeleníti meg.

A bevezető sorok párhuzama folytatódik. A természet csodáinak felsorolása ismét a lírai én életének csodájára, életének megújulására irányítja a figyelmet. Amint a természet virágba borul, pompázik, rügyet bont, úgy hajt ki a lírai énből is a vers-virág:

S belőlem is szinte nap nap után
 Kihajt egy vers-virág.
 S ki tudja, még mi lesz?
 Lehet, hogy a közelgő karácsonnyal
 Zúgni fogok erdőkkel egyetemben
 Lombkoronás, orgonás áhitattal.

A 40 soros verset 25/15 arányban tagoló soralapú elsőrendű pozitív aranymetszés szintjén a 25. sor, a *Kihajt egy vers-virág* kerül hangsúlyos helyre metaforával emelve ki a vers egyik leglényegesebb gondolatát, a költői alkotóerő csodás visszatérését.

A múlt emléke és a jövő lehetősége is felvillan a költeményben. A múltból a bánat, az elmúlás, a gyász hangulata kísért:

Az elnyílt őszi-kikerics helyén,
 Őszi bánat és lila gyász után

A jövő viszont a karácsonyt, a közösségben való egymásra találás örömét ígéri. A térszerkezet a közelitől tágul az egyre távolibb tájrészletekig: a karosszéktől a közeli utcasorig, a zöld fáig, az októberi dombokig.

A vers második, rövidebb, záró szakaszában visszatérő három sor a verskezdet helyetképét hangsúlyozza:

Ülve a karosszékbén,
 Ma legelőször néztem
 Szemközt az utcasort.
 Az utcasor felett
 Egy színes felleget.

De egy új látványelem is megjelenik, a *színes felleg*, amely az ég felé vonzza a tekintetet. Így a térszerkezet nemcsak horizontálisan, hanem vertikálisan is tágul. A színes felleg, akárcsak a zölden megmaradt fa visszatérő látványa a lírai énből a hála mély érzését szabadítja fel, amit a halmozódó, fokozást is magukban rejtő módhatározók érzékeltetnek:

A szemem újból rátévedt a fára,
A reménységben megtartott fára, –
S akkor gáttalanul,
Feltarthatatlanul,
Elbírhatatlanul
Robbant ki szívemből a hála.

4. Összefoglalásként megállapíthatom, hogy a költői kifejezés más eszközei mellett mindkét versben a szerkezetet meghatározó aranymetszés és párhuzam, valamint a szöveg-, mondat- és szóismétlés játszik fontos szövegformáló szerepet. Megállapításom egybecseng Reményik Sándor műhelyvallomásával: „... a vers szerkezeti, építészeti, plasztikai elemeire fektetem a súlyt... Fontos nekem a vers dinamikai feszültsége, tempó, súly és erő, amit azonban nem annyira prozódiai, ritmikai eszközzel, mint inkább gondolatritmussal, szóismétlésekkel, kép- és hangulatbeli kontraszthatásokkal... igyekszem elérni” (idézi ÁPRILY 1981: 258).

Kulcsszók: szövegépítő alakzatok, aranymetszés, párhuzam, ismétlés, témastrófa, szimmetriatengely, térszerkezet, halmozás, fokozás.

Hivatkozott irodalom

- ÁPRILY LAJOS 1981. A megváltó vers. In: *Uő, Álom egy könyvtárról*. Szerk. UGRIN ARANKA. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 258.
- MÓZES HUBA 2008. Aranymetszés. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk., *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 126–127.
- Reményik ÖM. = Reményik Sándor összes verse 1–2. Sajtó alá rendezte DÁVID GYULA. Polis Könyvkiadó – Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Kolozsvár–Budapest, 2005.

“Autumn miracles”

Constructive figures of speech in two poems by Sándor Reményik

This paper discusses the constructive figures of speech in Sándor Reményik’s poems *Vízválasztó* (Watershed) and *Őszi csodák* (Autumn miracles) that were written at a turning point of the poet’s life, following a serious illness lasting for several weeks, and witnessing his renewed creativity. It is pointed out that, along with other means of poetic expression, both poems are characterised by golden section and parallelism, determining structure, as well as various figures of repetition; all these play a major role in text construction.

Keywords: constructive figures of speech, golden section, parallelism, repetition, thematic strophe, axis of symmetry, spatial structure, accumulation, gradation.

KABÁN ANNAMÁRIA
Miskolci Egyetem